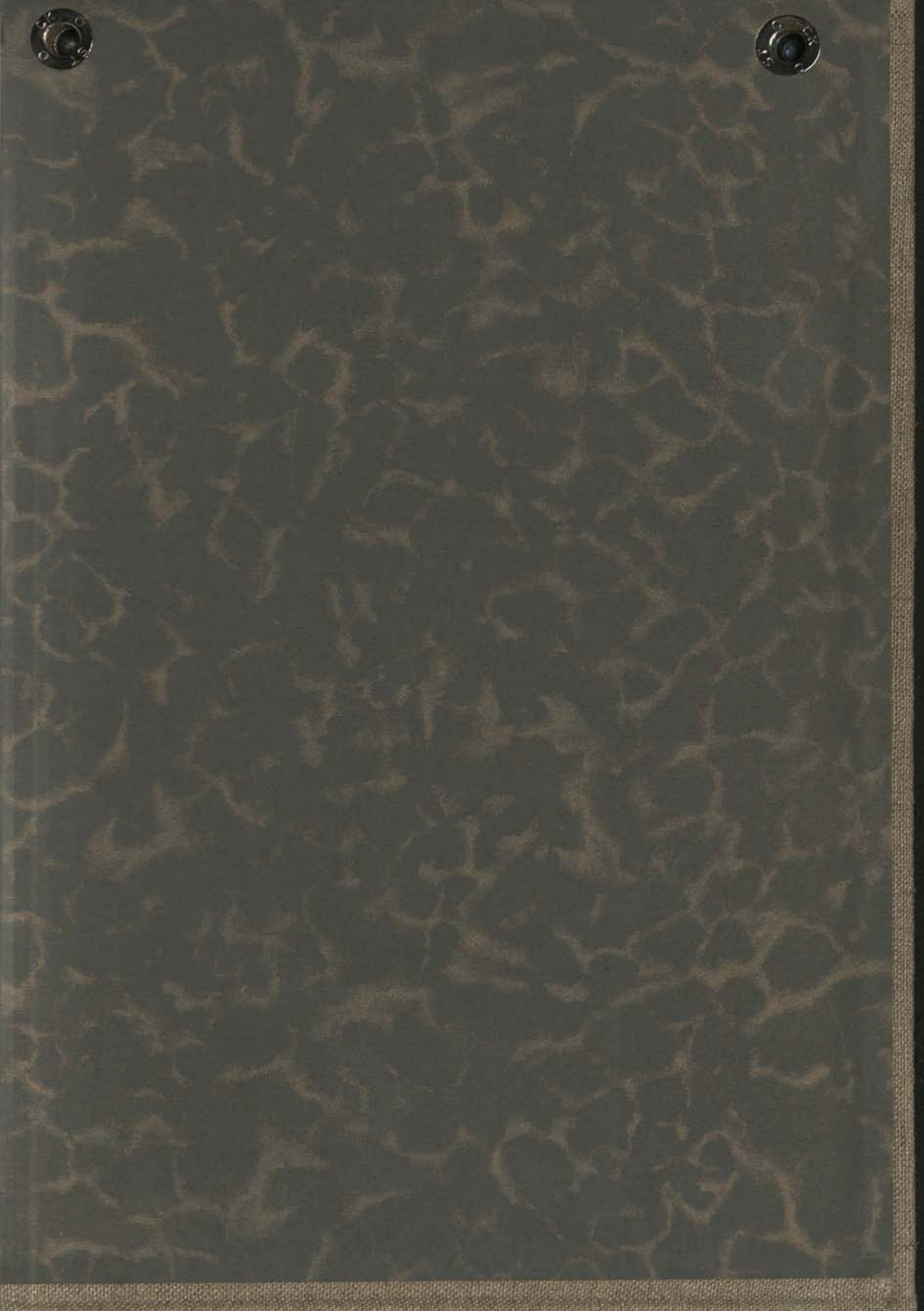

MICUL

ATLAS LINGUISTIC ROMÂN

(ALRM. I)

MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN

PUBLICAT SUB ÎNALTUL PATRONAJ AL
M. S. REGELUI CAROL II

DE MUZEUL LIMBII ROMÂNE DIN CLUJ
SUB CONDUCEREA LUI
SEXTIL PUȘCARIU
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

PARTEA I (ALRM. I)
VOL. I: PĂRȚILE CORPULUI OMENESC ȘI BOALELE LUI

DE

SEVER POP
CONFERENȚIAR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ

CLUJ, 1938
MUZEUL LIMBII ROMÂNE
STR. ELISABETA 23

TOATE DREPTURILE REZERVATE
Hărțile acestui Atlas au fost imprimate de
Institutul Cartografic „Unirea”, Brașov.

INTRODUCERE

În acest prim volum din MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN I prezint 208 hărți lingvistice, redactate în colorii după materialul de limbă pe care l-am publicat în primul volum din Atlas, precum și după materialul care va fi publicat sub formă necartografiată (v. ALR. I, p. 12). Redactarea acestor hărți a fost posibilă datorită faptului că limba noastră prezintă o unitate lingvistică mai mare decât alte limbi romanice.

În cele următoare voiu insista în primul rând asupra cuprinsului acestui volum, a prezentării materialului, a redactării hărților, a interpretării lor și asupra unor concluzii de ordin general care pot fi ilustrate pe baza acestui material de limbă.

Cuprinsul volumului

În ce privește cuprinsul acestui volum, următoarele informațiuni sânt necesare.

Între hărțile volumului întâi din Atlas (ALR. I, vol. I) sânt numeroase cazurile când n'am putut redacta o hartă în colorii, fiindcă flora lexicală, adică numărul mare de răspunsuri primite la aceeași întrebare, nu putea fi ilustrat prin cele patru colorii întrebuintate și prin semnele utilizate. Majorarea numărului de colorii reprezenta greutatea tehnice prea mari, iar înmulțirea semnelor la fiecare culoare ar fi dat hărți încărcate și greu de urmărit. Un format mai mare pentru aceste hărți nu putea fi

adoptat din pricina cheltuelilor pe care le-ar fi necesitat. Din aceste considerente, dintre cele 150 de hărți publicate în ALR. I, vol. I, pentru 41 din ele n'am putut redacta hărți colorate¹.

Lipsind hărți colorate pentru aceste întrebări, Micul Atlas este mai puțin complet decât Atlasul care cuprinde materialul de limbă cu rostirea lui dialectală.

Această lipsă este însă completată prin 60 de hărți colorate redactate după materialul necartografiat care aparține tot la „Părțile corpului omenesc, boale și termeni înrudiți”².

În acest volum există deci hărți colorate pentru 109 întrebări din ALR. I, vol. I și 60 de hărți după materialul necartografiat. Restul de hărți până la 208 sânt redactate tot după acest material, deoarece, în dese cazuri, din răspunsurile primite la aceeași întrebare am redactat mai multe hărți. Astfel, după harta 73 (VISEZ) din ALR. I, vol. I, am redactat trei hărți colorate: 1) Palatalizarea lui V în VISEZ (H. 107), 2) Sunetul E în VISEZ (H. 108), și 3) Sunetul Z în VISEZ (H. 109). În același fel am procedat și cu materialul care va fi publicat sub

¹ Chestiunile pentru care n'am putut alcătui aceste hărți sânt:

Harta 5 Creștetul capului, H. 7 Țeastă, H. 8 Păr și Fir de păr, H. 9 Smoc de păr, H. 11 Mătreată, H. 17 Pleoapă, H. 23 Buca obrazului, H. 24 Umerii obrazului, H. 25 Coș (pe față), H. 26 Pistrui, H. 27 Zăbală, H. 37 Mărul lui Adam, H. 38 Beregată, H. 44 Baierile inimii, H. 56 Coapsă, H. 59 Gleză, H. 63 Neputincios, H. 64 Uituc, H. 66 Sbârlit (la păr), H. 68 Șașiu, H. 70 Cocoșat, H. 72 Mi-a venit în minte, H. 74 Curg lacrimile, H. 75 Moțăesc, H. 81 Beau, H. 86 Casc, Să caște, H. 87 Scuip, H. 89 Scărănesc din dinți, H. 90 Strepezesc dinții, H. 91 Pipăiu, H. 95 Șchiopătez, H. 98 Mi s'a părut că văd ceva, H. 100 Mă înfior, H. 101 Încremenesc de mirare, H. 105 Iau, H. 120 Tremurătură, H. 126 Varice, H. 141 Vai!, H. 142 S'a smintit, H. 143 El suferă de epilepsie, H. 147 Mă vașăm.

² Și după acest material de limbă n'am putut redacta hărți colorate pentru următoarele 19 întrebări:

H. 14 Groapa de după ureche, H. 18 Gură, H. 24 Țăță (la femeie), H. 25 Sân (la cămașă), H. 27 Spată; Spete, H. 34 Păr subsuoară, H. 35 Mușchiu, H. 35a Rotula genunchiului, H. 40 Cuminte, H. 47 El a început să audă rău, H. 48 El a început să surzească, H. 56 Mă sgăriu, H. 57 Voi spuneți, H. 72 El a turbat, H. 73 Sânt încuiat, H. 74 Mă screm, H. 75 Vorbesc pe nas, H. 76 Mi-am scrintit un picior, H. 77 Amorțesc mâinile.

formă necartografiată. După materialul primit la întrebarea VĂNĂ (H. 4 în materialul necartografiat) am redactat următoarele hărți colorate: 1) H. 6 Ă final în cuvântul VĂNĂ, 2) H. 7 Palatalizarea lui N în pluralul VINE.

Pentru a nu spori numărul hărților am trecut adesea pe aceeași hartă mai multe fenomene lingvistice. Acesta este, de exemplu, cazul răspunsurilor primite la întrebarea INIMĂ (H. 29 din materialul necartografiat). În harta 62 am arătat: a) Cum se pronunță I inițial în acest cuvânt, b) Localitățile în care am înregistrat forma INEMĂ. Tot după aceste răspunsuri am ilustrat în harta 63: a) Palatalizarea lui N în INIMĂ, b) Localitățile unde se zice astăzi IRIMĂ și IRMĂ. În harta 64 am arătat: a) Palatalizarea lui M în pluralul INIMI, b) Alte forme de plural notate după răspunsurile informatorilor. În harta 65 am indicat: a) Unde cred țaranii noștri că se află INIMA în corpul omului, b) Alte cuvinte prin care se numește INIMA omului.

Luând în considerare deci și cazurile în care pe aceeași hartă am trecut două fapte lingvistice, numărul propriu zis al hărților din acest volum se ridică la 220 de hărți. Bogăția de material de limbă reiese și din faptul că în multe cazuri am căutat să arăt pe aceeași hartă particularități fonetice, morfologice, etc. pe care le are fiecare din cuvintele cu care s'a răspuns la aceeași întrebare. În cazul hărții 133 (MĂ TUND), n'am arătat numai regiunile care rostesc MĂ TUND sau MĂ TUNZ (deci iotacizarea), ci și localitățile în care, probabil sub influență slavă, se pronunță TUNT sau TUNS, precum și cele în care se zice TUNG. În harta EU SPUN (nr. 145), pe lângă rostirea SPUN, SPUI și SPUU, am indicat și comunele în care se mai păstrează, în pronunțare, U final (Spui?, etc.), contribuind astfel la confruntarea acestui fenomen cu hărțile 10, 73, 104 și 180, în care U final apare în diferite cuvinte.

Din cele precedente rezultă că în acest volum colorat am reușit să grupez un bogat material de limbă care va permite studii deosebit de interesante pentru conservatismul și evoluția graiurilor țării noastre.

Prezentarea materialului

În ce privește prezentarea materialului din acest volum e necesar să insist asupra celor ce urmează.

La începutul volumului, după această introducere, urmează TRANSCRIEREA și alte semne întrebuițate la redactarea hărților. Unele semne din transcriere sau din abreviațiuni n'au fost necesare în acest volum, ele însă vor fi întrebuițate în volumele colorate viitoare. La numirea diferitelor sunete am dat terminologia științifică, fiind acest capitol aproape în întregime o reproducere a aceluiași capitol din Atlasul Linguistic Român I, vol. I (fila anexată volumului). Celor care nu sânt obișnuiți cu semnele transcrierii noastre, le recomandăm să rostească cuvintele în graiul locului de origine și să le confrunte cu cele scrise pe hărți. Pentru a ușura mai mult înțelegerea, am dat, după fiecare semn, în paranteză un exemplu din graiurile țării noastre, punând înaintea cuvântului o abreviațiune (de ex. olt. = olteneste, mold. = moldoveneste, etc.) care arată ținutul în care se aude sunetul notat cu semnul respectiv. În această transcriere, pentru învățații obișnuiți cu sistemul internațional, am arătat semnul corespondent în transcrierea fonetică internațională. Sistemul nostru de transcriere având la bază sistemul grafic al limbii noastre, completat cu semne diacritice, orientarea este posibilă chiar și pentru unul neinițiat în studiile de fonetică. Trebuie să accentuăm faptul că am căutat să fim utili omului de știință și oricărui Român care se interesează de limba cu care își exprimă gândurile.

După acest capitol de „Transcriere fonetică“, „Semne diacritice“, de „Abreviațiuni și alte semne“, urmează lista localităților studiate în cuprinsul țării și la Români de dincolo de actualele hotare politice, aparținând, din punct de vedere lingvistic, dialectului dacoromân. Localitățile studiate pentru celelalte dialecte ale limbii noastre (aromân, meglenoromân și istroromân) sânt grupate deosebit.

Titlul hărților

În cuprins am reproduș numai titlul fiecărei hărți; pe hărți sânt scoase însă în evidență adesea și alte particularități decât cele pe care le-am indicat în titlu.

În harta 90, de exemplu, n'am arătat prin colori numai identitatea lexicală, ci și cele șaptesprezece forme dialectale înregistrate pentru cuvântul *călcaiu*, care cuprind particularități fonetice și morfologice deosebit de interesante. Tot astfel, harta 37 (*Nas; Nasuri*) nu cuprinde numai forma din singular și formele de plural ale lui *NAS*, ci și regiunile în care se întrebuințează *n a r i* în locul lui *n a s*.

Între Atlasul mic (*ALRM. I*) și între Atlasul mare (*ALR. I*) am stabilit un strâns raport de confruntare. Fiecare hartă colorată poartă un număr imprimat în roșu și așezat întotdeauna în partea dreaptă a hărții lângă chenar, în dreapta cuvântului „*HARTĂ*“, imprimat în negru.

Subt numărul hărții am trecut titlul ei, care variază după cum avem a face cu o hartă lexicală (de ex. *Corp*, harta 1), fonetică (de ex. „*Sunetul Î în sprânceană*“, harta 34), morfologică (de ex. „*Pluralul cuvântului FRUNTE*“, harta 19) sau de altă natură (de ex. „*În câte șuvițe se împletește COADA fetelor*“, harta 15), etc.

În dreapta titlului fiecărei hărți sânt numere care se schimbă de la o hartă la alta. Aceste numere sânt grupate într'un cerc, într'un dreptunghi sau într'o paranteză colțuroasă. La fiecare hartă există două numere, unul care trimite la material publicat (sau nepublicat) și altul care arată numărul întrebării din chestionar. Prin numere puse în cerc am arătat harta din materialul necartografiat, iar prin cele așezate în dreptunghi sau în paranteză colțuroasă harta din volumul I din Atlas (*ALR. I, vol. I*). Întrebarea din chestionar este indicată întotdeauna prin paranteze colțuroase.

La volumul I din Atlasul mare mai aparțin 77 de întrebări care se referă tot la „*Părțile corpului omenesc, boalele lui și termeni înrudiți*“. Cele 25.260 de răspunsuri, primite la aceste întrebări, vor fi reproduse într'o formă rezumativă, în cadrele materialului necartografiat.

De aceste întrebări a trebuit să țin seamă însă la redactarea prezentului volum. De aceea, înainte de a redacta hărțile colorate, am grupat materialul necartografiat în aceeași ordine cu materialul publicat. Făcută această grupare, am introdus hărțile

necartografiate în corpul hărților cartografiate și am căutat să stabilesc o succesiune cât mai potrivită a hărților colorate. În ordine de succesiune însă hărțile lexicale alternează cu cele fonetice sau cu cele morfologice, orientându-mă după materialul de limbă cartografiat și necartografiat pe care l-am grupat începând cu capul omului. Din această pricină întâia hartă din acest volum, harta „Corp“ (nr. 1), face parte din materialul necartografiat, iar a doua și a treia (Palatalizarea lui P în PILEE“, harta 3 și „IE în cuvântul PILEE“, harta 3) fac parte din materialul cartografiat al volumului I (harta 3).

De la început am fixat principiul de a redacta hărți colorate pentru probleme fonetice și morfologice numai după cuvinte întrebuințate pretutindeni (de ex. „mustață“, „ochiu“, „piele“, „sprânceană“, „spun“, „șin“, „tusă“, „vână“ etc.). Cuvintele cu arii limitate nu ne pot da o imagine completă, ci pot servi numai la confruntarea și verificarea hărților generale.

Deoarece unitatea limbii noastre apare mai bine în cadrul „Terminologiei corpului omenească“, hărțile fonetice și morfologice sânt numeroase în acest prim volum colorat al Atlasului.

Ar fi fost necesar un indice pe materii și altul al cuvintelor cuprinse în acest volum. Astfel de indice vor fi publicate la sfârșitul lucrării, atât pentru volumele care cuprind materialul întreg, cât și pentru volumele colorate.

Din aceste motive indicele pomenite vor permite o orientare mai rapidă în 62.608 răspunsuri grupate în hărțile colorate ale acestui volum. Indicele lexical va forma baza unui dicționar dialectal al limbii noastre, atât de necesar pentru cercetările de lingvistică română.

Harta colorată și harta transparentă

La începutul hărților acestui volum am crezut utilă o hartă în culori, în care să se vadă ușor regiunile istorice ale României. La interpretarea fenomenelor de limbă, această hartă oferă o orientare rapidă despre regiunea în care se află unele cuvinte sau unele fenomene lingvistice. Pe această hartă am trecut câteva orașe și localități mai principale din țară, contribuind și prin aceasta

la localizarea mai ușoară a faptelor de limbă ilustrate de hărțile colorate. Formatul redus al hărții n'a permis prezentarea configurației geografice a teritoriului țării și nici a căilor de comunicație, cum am procedat în harta colorată publicată în *Atlasul Lingvistic Român I*, vol. I. Aceste lipsuri pot fi completate de cei care au *Atlasul mare* prin harta colorată publicată acolo, iar de cei care posedă numai acest *Atlas* prin oricare hartă geografică a României.

Pentru a fi cât mai folositor cititorului, am redactat o hartă pe hârtie transparentă. Această hartă suprapusă pe oricare din hărțile colorate, permite cunoașterea imediată a județului în care se află fiecare număr de pe hartă. În cazul când un număr se află la granița județului, linia formată de puncte fiind întreruptă, pentru determinarea județului în care se află comuna se va consulta lista localităților studiate.

Harta de bază

Harta de bază, imprimată în negru, cuprinde numerele date tuturor localităților studiate. Printr'o linie formată din puncte am arătat granița tuturor județelor, iar printr'o linie întreruptă de puncte frontierele regiunilor istorice ale țării noastre (Muntenia, Oltenia, Moldova, Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina, Basarabia, și Dobrogea).

Dialectele limbii noastre figurează în partea de jos a hărții și anume la stânga cel istroromân, iar la dreapta cel aromân și, dedesubtul acestuia, cel meglenoromân. La examinarea hărților atragem atenția cititorului asupra acestui fapt, deoarece în lista cuvintelor care figurează pe hartă, cuvintele din celelalte dialecte se află adesea alături de forme dacoromâne (de ex. în harta 9 „asudoare“, formă existentă la Aromâni, alături de alte variante de rostire, — cf. H. 4 din *ALR. I*, vol. I —, există și în dacoromână într'o regiune destul de mare).

Pentru motive de ordin economic și practic, hărțile sânt imprimate pe amândouă fețele fiecărei file, fiind grupate în ordinea de succesiune a numerelor. Considerente de ordin practic n'au determinat să prezint fiecare filă independentă de cealaltă, adică

nelegate în coale. Oferind cititorului în felul acesta volumul, îi dăm posibilitatea de a confrunta hărțile mari cu cele mici, de a grupa la un loc și a avea sub o singură privire hărți lingvistice înrudite sau necesare de a fi comparate. Pentru expuneri științifice sau de altă natură (conferențe etc.) scoaterea din volum și utilizarea hărților necesare nu era atât de ușoară dacă volumul ar fi fost legat la cotor.

La sfârșitul fiecărui volum există hărți în negru care permit oricui să redacteze hărți asemănătoare celor date de noi pentru fenomenele de limbă care-l interesează, utilizând creioane colorate.

Alegerea comunelor

În volumul de INTRODUCERE la Atlas voi arăta principiile de care m'am condus când am fixat, în fiecare regiune, localitățile pe care le-am studiat. Până la apariția acestui volum, cred necesar să arăt câteva din aceste principii.

Cercetările de limbă, adică anchetele dialectale, care îmbrățișează întreg teritoriul unei limbi, trebuie să se țârmurească la un număr redus de localități, adică de puncte de anchetat. O anchetă care se face în prea multe puncte, evident interesantă din punct de vedere lingvistic, nu poate fi terminată într'un timp scurt. Din această pricină materialul de limbă cules într'o regiune în anii din urmă ai anchetelor este mai proaspăt, decât cel cules cu mulți ani înainte, în altă regiune. Diferențele de timp în culegerea materialului pot să dea naștere la o interpretare greșită a fenomenelor de limbă. Din această pricină o simultaneitate cât mai mare, adică un timp cât mai scurt de adunare a materialului, este indispensabilă pentru un Atlas lingvistic.

A doua împrejurare care reclamă reducerea punctelor este cerută de posibilitățile tehnice de reproducere pe hărți a acestui material. Localități numeroase cer un format de hartă mai mare, îngreunând execuția tehnică a lucrării. Materialul de limbă pentru un Atlas își are rostul său numai atunci când poate fi examinat dintr'o privire pe întreg teritoriul studiat. Viziunea aceasta sugerează foarte des explicații dintre cele mai interesante și ilustrează trecutul istoric, cultural, economic, etc. al unui popor.

Lăsând la o parte alte considerente, trebuie să spunem că o lucrare care durează aproape două decenii trebuie să aibă o unitate, care nu poate fi susținută dacă nu este realizată de aceeași persoană de la început până la terminarea ei.

Din aceste motive mai ales, am anchetat 301 de comune pentru Atlasul Linguistic Român I, tot atâtea deci câte există și în Micul Atlas Linguistic Român I.

În ce privește alegerea comunelor care urmau să fie studiate pentru un Atlas al limbii române, o spunem de la început, problema n'a fost ușor de soluționat, căci fiecare din comunele țării noastre prezintă o importanță lingvistică.

Lăsând și în acest caz pentru volumul de INTRODUCERE justificarea alegerii unei comune față de alta, mă voi limita la prezentarea câtorva principii de care m'am condus în cei șapte ani de anchetă.

Alegerea comunelor pentru fiecare județ am făcut-o după o consfătuire cu autoritățile administrative și școlare din capitala fiecărui județ. Am evitat, în general, comunele întemeiate în secolul trecut, cu populațiune venită din împrejurimi sau din regiuni îndepărtate. Sate de coloniști, create recent (în secolul trecut), n'am cercetat decât în regiunile de transhumanță ale păstorilor noștri (în Dobrogea, Bărăgan etc.), ținuturi în care nu există alte localități românești mai vechi. M'am ferit să studiez comune cu o industrie (foriestieră sau de altă natură) dezvoltată, deoarece acolo afluxul de populațiune din alte regiuni este mult mai mare decât în comunele cu populație veche și cu viață patriarhală.

Distanța dintre comunele studiate am fixat-o între 30 și 50 de km., socotiți în majoritatea cazurilor pe șosea, nu în linie aeriană. Prin această rețea de puncte cred că n'au putut scăpa neînregistrate prea multe particularități fonetice, morfologice sau lexicale ale limbii noastre. Fixarea acestei rețele de puncte a fost determinată și de raporturile economice și sociale care există între comunele țării noastre. După informațiuni anterioare anchetei, verificate apoi în nenumărate rânduri în contact cu realitatea, căsătoriile dintr'un sat cu alte sate se fac la o distanță de 15—20 de km. Numai în cazuri excepționale se depășește această distanță.

Bălciurile anuale la care participă țărani se fac, în general, la distanță de 30—40 km. Judecătoriile de ocol, protopopiatele și alte organe administrative grupează comunele tot pe această distanță. Din aceste motive raporturile frecvente dintre comune nivelează particularitățile de limbă caracteristice satelor noastre.

În unele regiuni ale țării (în partea nordică mai ales), numărul comunelor studiate este mai mare decât în alte părți (la șes de exemplu). Această înțesare a rețelei de puncte anchetate a fost determinată de importanța lingvistică a graiurilor din aceste regiuni. În general se poate constata acum, după terminarea cercetărilor și după redactarea hărților prezente, că ținuturile de șes ale țării noastre prezintă o unitate de graiu mai mare decât regiunile de munte.

În cazul comunelor formate din mai multe cătune, am căutat să-mi aleg informatorul din cătunul despre care tradiția satului spune că este cel mai vechiu. În alegerea comunelor, trebuie s'o declar, m'am condus adesea de informațiunile date de țărani localnici, care, în lipsa indicațiunilor istorice pe care le-am utilizat, mi-au dat prețioase lămuriri despre trecutul satelor, păstrat în acele „spuse ale bătrânilor“.

Când am studiat orașe cu populațiune străină, am căutat să fac ancheta în mahalaua cea mai românească și cea mai veche. Evident, în toate orașele studiate această alegere a fost însoțită de multe dificultăți.

În regiunile cu populațiune minoritară (în Bucovina, Săcuime etc.) am ales informatori localnici care vorbeau limba română, notând, în primul rând răspunsul în limba română și apoi cuvântul corespondent în graiul lor părintesc.

În volumul de *INTRODUCERE* voi arăta ordinea în care am studiat localitățile care figurează pe fiecare hartă. Aici țin să adaug că anchetele le-am făcut în zig-zag. Am procedat astfel pentru a avea o cât mai mare exactitate în reproducerea sunetelor auzite. Dacă aș fi studiat comunele una după cealaltă, probabil aș fi fost silit să unific și să nivelez particularitățile unei regiuni cu ale alteia învecinate. Din această pricină, după ce am studiat toată Transilvania, am continuat cu Bucovina, apoi cu Basarabia

(incepând din partea sudică), Oltenia, Moldova, Dobrogea și am sfârșit cu Muntenia.

Pe oricare dintre hărți comunele poartă întotdeauna același număr. Dacă aș fi trecut în locul numerelor numele localităților, citirea hărților ar fi fost aproape imposibilă. Am aplicat procedeul întrebuițat în toate Atlasele lingvistice existente. Cercetătorul deci, raportând numărul la lista localităților, găsește imediat numele comunei la care se referă numărul de pe oricare hartă.

Numerele încep de la 1, continuând cu 3, 5, 9, 10, 11, 12, 18 etc. O parte din numerele care lipsesc reprezintă comune studiate de colegul meu E. Petrovici, pentru „Atlasul lingvistic Român II“. Celelalte numere, care nu figurează în Atlasul Petrovici, au fost lăsate libere pentru cercetările dialectale ulterioare. Din aceste considerente în acest volum figurează numere de la 1—990, deși n'au fost studiat decât 301 de comune.

Pentru dialectele limbii noastre am întrebuițat numere înaintea cărora am pus întotdeauna câte un zero. Și în acest caz numerele care lipsesc din serie (03, 04, 010, 011) sânt întrebuițate de colegul Petrovici.

Redactarea hărților

În ce privește r e d a c t a r e a hărților acestui volum, consider necesare următoarele lămuriri:

Sistemul cu care am redactat hărțile colorate în „Prospectul Atlasului“ l-am părăsit din mai multe motive. În primul rând determinarea și delimitarea ariei de răspândire a fenomenelor de limbă nu se putea executa ușor din punct de vedere tehnic, iar aspectul hărții nu satisfacea deplin exigențele științifice. Fixarea graniței unei arii între două puncte care reprezintă două comune nu se putea face chiar la punctul matematic dintre ele. Pentru a ilustra mai multe arii prin colori diferite, trebuia să se procedeze la suprapunere de colori. În acest caz corecturile și controlul hărții cu materialul original pricinuiiau greutate mari. Arii mici, diferențe de orice natură în cadrul aceleiași arii nu se puteau face, iar uniformizarea și neprezentarea unei părți din material puteau atinge valoarea științifică a hărților.

Sistemul din Prospect mă silea să renunț la publicarea unui mare număr de hărți colorate. Harta 35, FAȚĂ, care ilustrează „lupta“ dintre termenul „față“, de origine latină, și dintre „obraz“ de origine slavă, nu s'ar fi putut redacta cu arii colorate compact și nici prin suprapuneri de culori, deoarece cele două cuvinte nu formează arii distincte. O hartă de felul celei din Prospect n'ar fi putut arăta cele șapte forme lexicale întrebuințate pentru „față“. Tot astfel în cazul hărții 5 (OS), prin vechiul sistem nu se putea arăta că în unele regiuni din Transilvania se zice „os și ciont“, față de altele în care se zice „ciont și os“. Pentru stabilirea vitalității unui cuvânt, informațiile care arată vorba care a țâsnit mai întâi din gura informatorului aduc o deosebit de prețioasă contribuție.

Hărțile din Prospect au fost ușor de prezentat, deoarece am ales cuvintele cu arii distincte și ușor de realizat din punct de vedere tehnic. În cazul hărților mai bogate, continuarea vechiului sistem ar fi lipsit materialul prezentat de multe particularități de limbă cu rol hotărîtor la o cât mai dreaptă interpretare a fenomenelor lingvistice.

Cel mai hotărîtor argument care a determinat introducerea noului sistem, este următorul. Între două comune studiate pot să existe (ușor aș putea cita numeroase cazuri) localități de dată recentă, formate cu populațiune venită din diferite părți sau comune de altă limbă (comune minoritare). Alături de aceste cazuri există altele, destul de numeroase, în care teritoriul dintre comune este ocupat de munți, de păduri sau de șes nelocuit. Dacă se colorează aceste teritorii, atât într'un caz, cât și în celălalt, pata de culoare poate da naștere la o imagine greșită despre întinderea ariilor diferitelor fapte de limbă, în raport cu alte regiuni în care, neexistând păduri sau teren nelocuit, pata colorată ocupă un teritoriu mai mic. Mi se poate obiecta că aș fi putut evita aceste cazuri. Pentru a le evita însă aș fi avut nevoie de hărți exacte despre întinderea regiunilor de șes, de munți și de păduri și despre densitatea populațiunii în aceste regiuni, precum și de hărțile de transhumanță ale păstorilor noștri, pentru ca să redactez hărți colorate cu spații albe.

Cercetările fiind făcute numai în comunele indicate pe hărți, — comune alese după criterii despre care am vorbit —, răspândirea geografică a cuvintelor și a altor fapte de limbă nu privește alte comune decât pe cele studiate¹.

Din aceste motive am crezut că sistemul cu cercuri colorate ar fi singurul acceptabil și mai apropiat de adevăr. Un cerc colorat, înconjurând numărul dat unei comune, afirmă că în acea localitate s'a răspuns în felul arătat. Cercurile mai oferă avantajul că pot fi colorate plin, de jumătate, etc., arătând prin diferitele lor forme o varietate mare de fenomene lingvistice.

Aplicând sistemul cu cercuri colorate am reușit totuși să prezint hărțile cu arii destul de ușor de urmărit și de recunoscut de cititor.

La fiecare culoare am putut face până la douăzeci de semne în cercuri. Dacă ași fi întrebuințat pentru cele patru culori optzeci de semne în cercuri, hărțile ar fi fost prea încărcate și ar fi fost prea greu de urmărit și de distins ariile de răspândire ale cuvintelor. Mărimea hărții colorate, cum am mai spus și în paginile precedente, nu-mi permitea prezentarea unui număr prea mare de variante lexicale, fonetice sau de altă natură. Când varietatea era prea mare, am căutat să aleg din materialul de limbă al hărții particularitățile pe care le-am crezut mai interesante și necesare pentru interpretare.

Făcând această alegere, cred că sânt îndreptățit să consider Micul Atlas Lingvistic Român I ca o interpretare cu caracter personal a materialului de limbă publicat în întregime a lui în hărțile din volumul I și în materialul necartografiat. Cu toate că am făcut o interpretare personală a materialului, țin să mărturisesc totuși că am căutat să fiu cât mai util pentru toți care vor utiliza acest Atlas, fie lingviști, fie persoane fără de pregătire lingvistică specială. Specialiștii, sânt convins, vor considera acest Atlas colorat al limbii noastre ca o completare a Atlasului mare (ALR I), în nici un caz însă ca unul care ar putea să-l înlo-

¹ Și asupra acestei probleme voi reveni în volumul de *INTRODUCERE* la Atlasul Lingvistic Român I, ilustrând cu exemple aceste afirmațiuni.

cuiască. Micul Atlas oferă oricui o orientare rapidă și sugestivă asupra situației geografice a diferitelor cuvinte, a unor particularități fonetice, morfologice sau de altă natură.

Repartizarea colorilor

La întrebuițarea colorilor pentru diferite fapte lingvistice, în cadrul fiecărei hărți, am procedat în felul următor:

Coloarea roșie am întrebuițat-o aproape consecvent spre a ilustra cuvântul existent în limba literară. Astfel în harta CHEL (nr. 16) cu roșu am arătat răspândirea cuvântului CHEL, de origine turcească, față de PLEȘUV etc., de origine slavă, pentru care am întrebuițat culoarea albastră. În cadrul colorii roșii am arătat, cu alt semn (cerc plin), răspândirea cuvântului CHELBOS.

Întrebuițarea colorii roșii pentru cuvântul literar n'a fost totdeauna posibilă. La harta PUPILĂ (nr. 29), cuvântul nefiind cunoscut în graiurile pe cari le-am studiat, am întrebuițat culoarea roșie pentru termenul LUMINĂ cu care mi s'a răspuns în multe comune. În cadrul acestei colorii am arătat, prin semne în cerc, cazurile de palatalizare ale sunetului N („lumînă“, „lunînă“), derivatul LUMINIȚĂ, precum și comunele în care același sunet M este palatalizat („lunînă“, „lunînă“). Am procedat în felul acesta, fiindcă aveam nevoie de culoarea albastră pentru sinonimul „mărdeauă“ de la Aromâni și Meglenoromâni, de cea verde pentru a indica expansiunea lui „vedere“, iar de violet pentru sinonimele „lumea“, sau „luna“ ochilor. Prin urmare, în felul de întrebuițare a colorilor n'am fixat norme rigide, ci le-am adaptat la situația specifică fiecărei hărți, în așa fel încât să pot obține o cât mai mare „expresivitate“ a hărții.

În cazul hărților fonetice și morfologice am procedat în același fel, arătând prin culoarea roșie regiunile care au rostirea din limba literară.

În harta 85, PICIOR, am ilustrat cu roșu teritoriul care prezintă în rostire sunetul é. Regiunile în care se întâlnesc două rostiri, deci în care există așa numitele sunete intermediare (de tranziție), le-am arătat prin semne diferite făcute în cerc. Astfel, regiunea lui é cu nuanță mai palatală (é) am indicat-o printr'un

cerc plin în partea de jos, iar prin cerc plin părțile din Maramures care pronunță sunetul ϵ mai puternic (ϵ africată palatoalveolară afonică).

Dacă nu se ține seamă de aceste particularități, privind harta PICIOR vedem cum sunetul ϵ se rostește astăzi din Pind până în Maramureș, ca și când în mijlocul Neamului românesc n'ar fi existat niciodată frontiere politice. Pentru a completa descrierea acestei hărți, voi adăuga că în restul țării, începând din Banat până dincolo de Nistru se rostește sunetul s , aria fiind întreruptă numai în Munți Apuseni. În Banat, fiindcă am întâlnit o rostire mai muia'ă, mai anterioară pe palatul gurii, am indicat pe hartă acest fapt printr'un cerc albastru de jumătate plin. Cu toate că am făcut această distincție, arie sunetului s se desprinde foarte clar din cadrul hărții, făcând un arc din Banat până în Basarabia.

Pe această hartă, dispunând de spațiu, am crezut să mai ilustrez un fapt morfologic. Din această pricină ca al doilea titlu al hărții am trecut Pluralul „picere“, indicând toate comunele, fi-rește mai ales din Muntenia și Oltenia, în care informatorii mi-au răspuns cu această formă.

Coloarea albastră am întrebuințat-o de obicei pentru fenomene de limbă caracteristice părților nordice ale țării noastre, spre a le scoate în relief față de cele sudice, pentru care am în-
 întrebuințat culoarea roșie. În harta 60, PÂNTECE, am arătat cu culoare roșie regiunea în care se zice „burtă“, iar cu albastru cea în care se zice „pânțece“. Ca și la culoarea roșie, și în cadrul acestei colorii am arătat, prin semne deosebite puse în cerc, particularități fonetice, morfologice sau de altă natură. Și în cazul acestei colorii se poate spune că principiul schițat mai sus n'a fost aplicat în toate cazurile similare. S'a procedat astfel deoarece primele hărți au fost redactate și executate pe plăci de zinc, plecând de la ideea de a publica volumul numai în trei colorii. Când s'a hotărât să se întrebuințeze patru colorii nu s'a mai putut reveni asupra hărților redactate și executate. Aceste inconsecvențe nu ating valoarea materialului prezentat, deoarece fiecare hartă este independentă.

Coloarea verde am întrebuințat-o îndeosebi pentru ilustrarea unor fenomene de limbă cu arii mai reduse. În harta 11, PLURALUL CAPETE și CAPURI, prin această culoare am indicat comunele în care există amândouă formele de plural, atrăgând astfel mai bine atenția cititorului asupra lor. Cu toate acestea, există cazuri în care am întrebuințat această culoare și pentru cuvinte cu arii mai mari. În harta 36, CEARĂ DIN URECHE, prin culoarea verde am indicat localitățile în care mi s'a răspuns cu cuvântul „cleiu“, „cleiu din ureche“ și „creiu“.

A patra culoare întrebuințată este violet. Prin aceasta am căutat să arăt în primul rând fapte de limbă care n'au putut fi prezentate prin cele trei culori precedente. De obicei e vorba de cuvinte care nu formează arii compacte și cu întindere mare.

Reproducerea materialului de limbă

Înainte de redactarea unei hărți colorate trebuia examinat materialul care urma să fie prezentat sub formă colorată. Se punea deci la fiecare hartă problema: ce trebuie reproduș și ce poate fi omis din materialul adunat, fără a-i știrbi valoarea științifică. În acest caz subiectivismul intervine în mare măsură, căci ceea ce mi s'a părut mie de puțină importanță, poate să prezinte pentru un cercetător o importanță deosebită. Din acest motiv am căutat să indic pe fiecare hartă și la fiecare comună din care n'am reproduș răspunsul că există un „alt“ sau „alți termeni“, „altă formă verbală“, că informatorul n'a știut cum să răspundă sau că „nu se zice“, deci că nu există un cuvânt cu care să se poată răspunde la întrebarea pusă. Pentru a fi cât mai complet, am arătat și cazurile când, din scăpare din vedere, chestiunea n'a fost întrebată de mine în comună.

Pentru toate aceste situații am întrebuințat aproape consecvent culoarea violet. Prin acest procedeu cititorul este pus în curent cu toate răspunsurile primite și e în măsură să examineze cât se poate de temeinic materialul prezentat. Specialistul, având nevoie de informații complementare, se poate documenta fie după hărțile din vol. I (ALR. I, vol I), fie după materialul de limbă care va fi publicat necartografiat.

O hartă colorată neputând reproduce toate nuanțele de pronunțare existente de la o comună la alta, autorul, când redactează, este nevoit să procedeze la suprimarea unor particularități fonetice, mărgininându-se la prezentarea unei forme-tip, literarizate. În felul acesta am procedat în cazul mai multor hărți lexicale. În harta CREERI (nr. 17), prin colorile albastru, verde și violet am arătat sinonimele „minte“ „mozuc“, „meduă“ și „mojleane“ (ultimele două în dialectele transdanubiene). Majoritatea răspunsurilor au fost date cu cuvântul „creeri“. Variațiunile fonetice fiind foarte mari (v. harta 13 din ALR. I, vol. 1), a trebuit să procedez la o uniformizare a materialului adunat, adică la prezentarea unor forme literarizate. Și în acest caz literarizarea nu m'a împiedecat să arăt zece forme mai caracteristice pe care le are astăzi cuvântul CREERI în limba noastră („creri“, „crieri“, „creeri“, „crer“, „grieri“, „crei“, „cleri“, „crili“, „clei“ și „criei“). Formatul mic al hărții abia mi-a permis, în acest caz și în altele, să fac o notă prin care să arăt că la redactarea acestei hărți n'am făcut deosebire între formele din singular și cele din plural. În cazul acestui cuvânt (și al altora) informatorii, când răspundeau, au adăugat că e vorba „de unul“ și de „mai multe“, adică de singular și de plural. Această distincție n'am putut-o face în harta colorată.

În întreg volumul, cazurile literarizate se pot recunoaște foarte ușor de cele reproduse în forma lor dialectală, căci pentru arătarea celor dintâi am întrebuințat majuscule, iar pentru cele din urmă o reproducere cu sistemul de transcriere, deci cu minuscule (litere mici). O exemplificare a acestui fel de redacție oferă harta URDORI (nr. 24), în care am literarizat variantele cuvântului, arătând totuși șase dintre ele („urdori“, „urdoare“, „uldori“, „udoare“, „uldoare“ și „udori“), pe când celelalte sinonime („puk“, „put“, etc.) le-am reprodus cu forma lor fonetică.

Există însă cazuri când am prezentat hărți colorate pentru forme fonetice. La redacția acestora am căutat să fixez o formă mai generală, grupând în cadrul ei pe toate celelalte forme care aveau foarte mici nuanțe de rostire diferită. Cititorului i-am atras atenția asupra acestui procedeu, punând în paranteză o

altă formă fonetică apropiată și adăugând un „etc.". Astfel am procedat la redactarea hărții SUBSUOARĂ (hartă 83), reușind, cu ajutorul celor patru colorii, să prezint douăzeci și patru de rostiri fonetice ale acestui cuvânt.

În ce privește dialectele noastre transdanubiene (aromân, meglenoromân și istroromân), din pricina greutăților de ordin științific, am evitat, întrucât a fost posibil, literarizarea cuvintelor înregistrate. Atunci când spațiul de pe hartă nu-mi permitea să introduc prea multe cuvinte, eliminam din dialecte cuvintele de origine străină, punând indicația că s'a răspuns cu „alt termen"; când spațiul mi-a permis, am reprodus în întregime răspunsurile primite.

În titlul hărților și în gruparea materialului am aplicat semne diacritice pe majuscule, deși asemenea semne nu există în transcrierea noastră fonetică, deoarece, procedând astfel, am avut impresia că atrag mai ușor atenția cititorului și fac mai vizibilă problema pe care vreau s'o ilustrez. Pentru aceste cazuri se pot vedea hărțile 2, 6, 7, etc. Sistemul n'a fost însă aplicat în toate cazurile; inconsecvențele sânt a se atribui redactării succesive a hărților, succesiune determinată de intercalarea materialului necartografiat în cadrele celui cartografiat (publicat în primul volum al Atlasului). Astfel sânt, de exemplu, hărțile 3, 8, 32, 33, 46, 80, 105, etc.

Cercurile pline, cele mai bătătoare la ochi dintre toate semnele întrebuintate, le-am folosit în toate cazurile când intenționat am căutat să atrag atenția cititorului asupra unor particularități sau forme izolate sau de mare importanță pentru studierea hărții. În cazul hărții CUCUIU (nr. 12) prin cercuri roșii pline am arătat regiunea din Maramureș care păstrează până astăzi forma COC, din care s'au format CUCUI, COCOȘ, COCOAȘĂ și alți termeni.

În harta 60 prin cercuri albastre pline am ilustrat mai bine forma PÂNCETE, existentă în aria PÂNTECE, iar prin cercuri violete pline, inovația DOBĂ, care indică aceeași predispoziție pentru termeni figurați, ca și în cazul lui FOALE, BURDUHAN, sau BÂRDAN.

Hărți redactate de două ori

Tot în legătură cu redactarea hărților colorate din acest volum țin să mai atrag atențiunea cititorului asupra hărților făcute intenționat de două ori, deși cuprind aceleași fenomene lingvistice.

În chestionarul meu figurează cuvântul „inimă“ la chestiunea 122, pentru care am întrebat, ca și în alte cazuri, în mod indirect: „Cum ziceți la aceea din pieptul omului, în partea stângă, care bate într'una?“. Acest cuvânt a mai fost întrebat odată în legătură cu terminologia boalelor (BĂTAIE DE INIMĂ, harta 123 din ALR. I, vol. I). Când am redactat hărțile colorate, ajungând la cuvântul INIMĂ, am redactat hărțile 62 (I Inițial în INIMĂ, și Forma INEMĂ) și 63 (Palatalizarea lui N în INIMĂ, și Formele IRIMĂ și IRMĂ), iar din BĂTAIE DE INIMĂ am desprins din nou cuvântul INIMĂ, redactând hărțile 171 și 172, care cuprind aceleași fenomene lingvistice. Am procedat în felul acesta pentru a oferi o comparabilitate a rezultatelor obținute prin Atlas pentru același cuvânt, întrebat de două ori prin două metode deosebite (v. harta 123 din ALR. I, vol. I). Se poate verifica astfel dacă informatorul a avut la întrebarea 122, din prima zi a anchetei, aceleași particularități de limbă ca și la întrebarea 1649, la care a răspuns în a treia zi a anchetei. Semnalând acest fapt, las pe seama cititorului să facă o comparație între hărți.

Conduc de aceeași (poate prea accentuată) tendință de a verifica stabilitatea răspunsurilor primite și de a cunoaște posibilitățile mele de transcriere a diferitelor sunete, am prezentat în acest volum mai multe hărți fonetice și morfologice pentru aceleași particularități de limbă. Dintre aceste cazuri mă mărginesc să relev numai hărțile care se referă la sunetul *é*. Situația lui *é* în graiurile limbii noastre am arătat-o în hărțile 33, 51, 85, 103, 122, 156, 181 și 186. Cercetătorului *i* se oferă în felul acesta posibilitatea de a compara situația acestui sunet în mai multe cuvinte întrebate la distanță mai mică sau mai mare unele de altele. Se poate vedea în acest caz, ca și în altele, cât de stabile sânt arile pe pe care se întâlnește un sunet. Din această examinare se va putea constata că în cazul cuvintelor LIMBRICI (harta 181) și mai

ales a boalei numite BUBE DULCI (harta 156) teritoriul ocupat de *é* este mult mai mare decât în celelalte hărți, îndreptându-ne să credem că inovația *s* (în loc de *é*) nu s'a extins deoptrivă la toate cuvintele.

Experiența câștigată cu redacția acestui volum îmi va permite să evit, la volumele viitoare, unele lipsuri constatate. În afară de cele semnalate până aici, voi căuta să redactez hărțile mari (care cuprind materialul complet) simultan cu hărțile colorate, pentru ca pe cele dintâi să pot menționa numărul hărții colorate și să stabilesc astfel o mai ușoară confruntare a celor două Atlase (cel necolorat și cel colorat).

Interpretarea hărților

În ce privește interpretarea hărților cuprinse în acest volum și în volumele viitoare mă voiu mărgini numai la câteva indicațiuni de ordin general.

Hărțile unui Atlas lingvistic prezintă răspunsurile primite de la informatori aleși într'un număr mai mare sau mai mic de comune, fixate după anumite criterii pe întreg cuprinsul unei țări sau în domeniul unei limbi. Valoarea documentară a acestor răspunsuri este în funcțiune de persoana care dă răspunsurile și de cea care pune întrebarea și înregistrează rezultatul obținut. Atât deoparte cât și de cealaltă trebuie să stăpânească bunacredință și deplină obiectivitate.

În volumul de INTRODUCERE voiu arăta criteriile de care m'am condus la alegerea informatorilor miei. Aici țin să declar că am cea mai mare încredere în răspunsurile pe care mi le-au dat. Chiar și în cazurile când răspunsurile lor par greșite, ele sânt explicabile din punct de vedere psihologic, oferind cazuri interesante pentru lămurirea diferitelor fapte lingvistice.

Toți informatorii cărora m'am adresat sânt țărani, care din generație în generație s'au ocupat cu agricultura. Am ales informatori numai dintre țărani, fiindcă am ținut seamă de situația specifică a țării noastre. Deci Atlasul Lingvistic Român reprezintă numai graiul țărănilor păstrători ai tezaurului limbii noastre.

Pentru a avea informatori sau informatoare cât mai puțin influențate de limba literară și de cea din alte regiuni, intenționat am căutat persoane cu cât mai puține cunoștințe de carte și cât mai puțin umblați prin lume. Am evitat în toate cazurile, când mi-a fost posibil, să lucrez cu persoane care au făcut serviciul militar după întregirea neamului.

Am ales informatori cu soții originare din comuna fixată pentru cercetări, iar în cazurile când acest deziderat nu putea fi împlinit, am făcut mențiune în cadrul informațiunilor culese despre viața și ocupațiunea subiectului anchetat și despre trecutul familiei lui.

Voi am căutat să am informatori între 30 și 60 de ani, pentru motive pe care le voi arăta în volumul de *INTRODUCERE*. Această limită de vârstă am depășit-o numai în cazuri rare.

De la început am căutat să lămuresc și să conving pe informatori și informatoare despre importanța lucrării, reușind în cele mai multe cazuri. Dacă existau îndoieli la început, cu cât înaintam, cu atât se convingea fiecare informator despre valoarea care se acordă de noi vorbelor spuse.

Aceste și alte motive mă fac să cred în contribuția dată, cu atât de mare dragoste, de toți cei 301 de informatori.

Din parte-mi țin să declar că am păstrat cea mai mare obiectivitate față de răspunsurile date și că m'am dezbrăcat de orice preocupări personale care m'ar fi făcut să privesc cu mai mare simpatie o parte a chestionarului în detrimentul celeilalte.

Cititorul lipsit de cunoștințe lingvistice va recunoaște în aceste hărți aria de răspândire a diferitelor cuvinte și rostiri din domeniul limbii noastre:

Astfel din harta 5 (OS) va constata că pentru literarul OS în părțile nordice ale Transilvaniei există cuvântul „ciont“, de origine ungurească, iar în Moldova cuvântul „ciolan“, de origine slavă. În cazul hărții nr. 9 (SUDOARE) va observa că părțile sudice ale țării prezintă astăzi în graiu pe „nădușeală“, față de „sudoare“ latin, care ocupă partea nordică a țării. Va mai constata apoi că forma „asudoare“ există nu numai la Aromâni, ci și în multe comune din Transilvania.

Hărțile fonetice și morfologice ale Atlasului pot servi ca un fel de îndreptar al rostirii mai ales pentru persoanele din provinciile alipite. Românul din părțile nordice ale țării va constata că rostirea „șafă“ sau „șafă“ (vezi harta 51) nu corespunde rostirii din limba scrisului. Cei care pronunță „oichiu“ („ureiche“, etc.) vor remarca cu surprindere, în harta 27 (Forma OICHIULUI), că această rostire se întâlnește în graiurile satelor noastre numai în regiunea Carpaților sudici, cu prelungire spre Valea Timocului sârbesc și bulgăresc.

Pentru nespecialiști în această ramură de cercetări asupra limbii, mai ales pentru profesori și învățători, Atlasul poate fi util la predarea limbii române. Cu ajutorul acestor documente de limbă se poate ilustra elevilor unitatea de graiu a poporului nostru, precum și particularitățile regionale care trebuiesc evitate.

Ar fi fost util, o spun și aici, să fi dat o interpretare sumară a fiecărei hărți, pentru ca cei neinițiați să poată utiliza cu cât mai mare folos această contribuție despre limba noastră, realizată cu atâtea jertfe.

Specialiștii și cei care sânt preocupați de probleme de lingvistică românească, de comparația dintre limba română și celelalte limbi romanice și de probleme de lingvistică generală vor găsi în Atlas un instrument de lucru de mare importanță, iar în hărțile colorate o orientare rapidă și sugestivă.

În cazul când într'o arie apare un cuvânt izolat, este nevoie să se vadă, — din volumul de INTRODUCERE —, dacă nu e vorba de o comună care cre o parte din populațiune venită în secolele trecute din altă parte sau dacă nu cumva există în împrejurimi sate colonizate sau sate cu populațiune de altă limbă.

Dacă informațiile despre comună nu lămuresc faptul acesta, trebuie examinată, tot după informațiile ample din volumul de INTRODUCERE, situația intelectuală, economică, deplasările făcute de informator, etc.

Specialistului îmi permit să-i recomand să nu se mărginească, în concluziile pe care le formulează, numai la examinarea câtorva hărți, fiindcă alte hărți pot să-i infirme afirmațiile, oricât de ingenioase ar fi ele.

În analizarea faptelor de limbă prezentate de aceste hărți trebuie să se țină seamă de faptul că această fotografie lingvistică a graiurilor românești din 301 de comune este rezultatul unor prefaceri și schimbări determinate de deplasări de populațiune, de desnaționalizări succesive de elemente străine, de configurația terenului, de tradiții sociale, de evenimente istorice și economice. Cauze deosebit de complexe au pricinuit actuala înfățișare a limbii noastre. Particularitățile fonetice din hărți arată, se pare, alte direcții de deplasare de populațiune decât cele cunoscute până astăzi. Nu se poate afirma întotdeauna că aria cu suprafață mai mare astăzi continuă o arie veche identică, întocmai precum o arie mică astăzi nu indică neaparat un rest al unei arii mai mari din trecut. Trebuie deci făcut un examen al hărților prin confruntarea uneia cu cealaltă și printr'o colaborare a lingvisticeii cu științele auxiliare. Nu se poate, de exemplu, trece ușor peste faptul că între Românii din Istria și între cei din Transilvania vestică există asemănări surprinzătoare în ce privește unele inovațiuni semantice (v. harta 60) sau particularități fonetice (v. harta 75), precum nici peste împrejurarea că formele cu a protetic sânt caracteristice numai nordului țării noastre (în special nordului Transilvaniei) și dialectul aromân (v. hărțile 9, 142 etc.). Mai curând sânt convinși că va fi nevoie să se facă o revizuire a tuturor afirmațiunilor enunțate despre evoluția limbii noastre, pentru a le pune de acord cu aceste realități deosebit de importante.

Cel care, cu pregătire lingvistică, interpretează materialul acestor hărți trebuie să cunoască temeinic metoda cu care s'a adunat și felul cum s'au publicat răspunsurile primite.

În cazul verificărilor pe teren a răspunsurilor publicate recomand stăruitor cercetătorului să procedeze în felul cum am procedat și eu atunci când am pus întrebarea. O chestiune indirectă trebuie tot indirect pusă informatorilor, pentru a avea o identitate între răspunsuri date la mari distanțe de timp. Felul cum am pus întrebările l-am indicat în hărțile din Atlasul mare, iar pentru materialul necartografiat le voi da atunci când îl voi publica și pe acesta. În nici un caz nu trebuie întrebați informatorii dacă e adevărat că acum câțiva ani au răspuns în cutare fel unui domn

care s'a interesat despre graiul lor din comună. Procedând astfel informatorul va fi intimidat, iar anchetorului i se vor imputa inexactități pe care nu le-a comis. Aici adaug un fapt interesant, observat într'o comună la cinci ani după ce am făcut ancheta. Ajuns în sat, îmi caut informatorul cu care lucrasem. Spre surprinderea mea, în locul omului viu și spontan de altă dată, găsesc un îmbătrânit, cu auzul slăbit și cu facultățile mintale într'un accentuat declin. Dacă l-ași fi supus acum la verificarea răspunsurilor înregistrate altă dată, aș fi constatat ușor multe contradicții, ba chiar o nerecunoaștere a formelor comunicate mai înainte.

Câteva concluzii

În ce privește concluziile care le prezintă acest volum, după cele expuse în paginile precedente, mă mărginesc la cele ce urmează :

Atlasul *Linguistic Român* deschide perspective nebănuite până acum pentru studiul limbii noastre, prin bogăția materialului pe care-l prezintă chiar numai din 301 de comune din România și de la Români de dincolo de hotare.

Țăranii satelor noastre, prin limba pe care o vorbesc, reprezintă tezaurul viu al graiului românesc și dau o dovadă evidentă a trecutului nostru reflectat prin vorbele cu care își exprimă gândurile.

Cele 62.608 de răspunsuri, grupate în aceste 208 hărți ale acestui volum, demonstrează că vechile frontiere politice, care au separat pe Români mai multe secole, n'au avut rol hotărîtor pentru dezvoltarea limbii.

Deosebiriile lexicale și mai ales cele fonetice reclamă descoperirea altor factori care au determinat evoluția limbii noastre.

Inovațiile lexicale și împrumuturile din limbile popoarelor vecine s'au extins, prin mișcări de populație, în regiuni îndepărtate de teritoriile în care se poate presupune că s'au împrumutat mai întâiu.

Valea Dunării, din regiunea Olteniei și a Munteniei, Bărăganul și Dobrogea, prin păstrarea de elemente care se găsesc mai ales în Transilvania arată rolul important al ciobanilor noștri care au dus cuvinte prin mișcările cunoscute de transhumață.

Identitatea în conservarea unor elemente vechi între părțile nordice ale țării și între dialectele transdanubiene (în special dialectul aromân), ilustrează că după separarea Românilor, regiunile sudice ale României, sub influențe politice și sociale, etc. au împrumutat un număr mai mare de cuvinte străine (vezi hărțile 9, 60 etc.).

Față de acest fapt, care se poate ilustra prin numeroase hărți, există însă și cazuri inverse când sudul țării este mai conservator în elemente de origine latină față de regiunile nordice care inovează, împrumutând cuvinte străine (vezi harta 69) din limbile popoarelor conlocuitoare.

Conservatismul și aspectul actual al graiurilor țării noastre vor putea da indicațiuni pentru localizarea primelor traduceri făcute în limba română sub influența reformatiunii.

Din examinarea mai multor hărți se vor putea stabili regiunile care au fost influențate în mai mare măsură de limbile slave, de limba maghiară și de limba turcă.

Atlasul românesc va contribui la deslegarea multor probleme din limbile slave și mai ales din limbile romanice, ilustrând ce s'a păstrat, ce am pierdut și cum am înnoit lexicul și structura limbii latine țărănești.

Linguistica română contribuie prin această lucrare la completarea imaginii geografice a României. După Atlasul lingvistic francez, italian și catalan, cel român, realizat într'un timp scurt, aduce în cercetările interromanice contribuția spirituală a limbii române.

Reușind a ilustra prin aceste hărți bogăția limbii satelor noastre și importanța ei pentru cunoașterea trecutului nostru, se impune pentru generația nouă de lingviști intensificarea cercetărilor de limbă în lumina și pe baza metodelor nouă introduse în Apus acum trei decenii.

Intensificare studiilor dialectale trebuie să se facă cât mai curând și în alte comune decât cele pe care le am studiat, deoarece unificarea limbii noastre merge, acum după Unire, cu pași tot mai repezi, ștergând urme deosebit de importante pentru cunoașterea trecutului nostru.

Generației care vine îi exprimăm dorința de a realiza cercetări dialectale pe generații și pe sexe, prin care se va putea exemplifica procesul de evoluție și de unificare prin care trece astăzi limba noastră.

La redactarea hărților acestui volum am lucrat din luna Ianuarie până la 15 Iunie, având nevoie, numai pentru redacție, de peste cinci sute ore de lucru. Îmi îndeplinesc o deosebit de plăcută datorie mărturisind că mai multe hărți colorate, făcute după materialul publicat, au fost redactate în primă redacție de d-l I. Pervain, după indicații date de mine referitor la gruparea materialului în cadrul celor patru colori. Înainte de a fi scrise hărțile pe plăci de zinc de d-l cartograf I. Nițescu, manuscrisul a fost controlat încă odată cu originalul de d-nii I. Pervain și I. Pătruț, studenți în litere, care au făcut deasemenea primele două corecturi. La toți trei le exprim și cu această ocaziune deplina mea recunoștință pentru devotamentul și priceperea cu care au lucrat. După aceste două corecturi, personal am dat „bun de imprimat“ pentru întreg volumul.

Tipărirea acestui volum s'a făcut în atelierele Institutului cartografic „Unirea“ din Brașov, făcând personal alte două revizii.

Conducătorilor Institutului „Unirea“, care mi-au pus la dispoziție întreg personalul și care m'au ajutat la găsirea celor mai bune căi de realizare tehnică a acestui volum, le exprim și pe această cale deplina mea recunoștință.

Cluj, August 1938

Sever Pop

